

райтерам реклами, працівникам сфери соціальної політики, створюватимуть рекламу, що не тільки не буде дратувати споживача, але й сформує суспільно важливі установки та моделі поведінки молоді. Розуміння реклами як відображення соціальних змін в українському суспільстві допоможе формуванню суспільної думки про взаємозв'язок інститутів економіки й культури, дасть можливість більш глибокого розуміння й аналізу соціальних, економічних, політичних явищ і процесів, можливість соціального прогнозування й моделювання соціальних процесів.

УДК:141.201:316.4.051.6(477)

Людмила Глинська

Міжпоколінні розбіжності ціннісних диспозицій у сучасному українському суспільстві

У статті аналізуються особливості ціннісних диспозицій молоді та старшого покоління, визначається, наскільки суттєво відрізняється ієрархія цінностей, властива представникам різних вікових груп. Міжпоколінні розбіжності розглядаються через призму цінностей і якостей особистості. З'ясується також, наскільки українському суспільству в умовах соціокультурної модернізації притаманний конфлікт поколінь.

Ключові слова: ціннісні диспозиції, міжпоколінні розбіжності, молодь, старше покоління, міжпоколінна криза.

Ludmyla Glynska

Intergenerational Differences in Value Dispositions in the Modern Ukrainian Society

The article analyzes the characteristics of the value dispositions of youth and the older generation. It is defined how distinctive the hierarchy of values is as well as by the typical representatives of different age groups. Intergenerational differences are discussed in the light of the values and qualities of a person. It is also determined how the conflict of generations in the terms of social and cultural modernization is a typical for the Ukrainian society.

Keywords: Value Dispositions, Intergenerational Differences, Youth, Elder Generation, Intergenerational Crisis.

Людмила Глинская

Межпоколенческие различия ценностных диспозиций в современном украинском обществе

В статье анализируются особенности ценностных диспозиций молодежи и старшего поколения, определяется, насколько различной является иерархия ценностей, характерная для представителей разных возрастных групп. Межпоколенческие различия рассматриваются сквозь призму ценностей и качеств личности. Также выясняется, насколько украинскому обществу в условиях социокультурной модернизации присущ конфликт поколений.

Ключевые слова: ценностные диспозиции, межпоколенческие различия, молодежь, старшее поколение, межпоколенческий кризис.

Основними моментами сучасних соціокультурних процесів можна вважати реорганізацію політичних та економічних структур, ускладнення соціально-стратифікаційної системи суспільства, розширення рамок соціальної взаємодії, зростання інформаційних потоків, культурне розмаїття, а також значну модифікацію нормативно-ціннісної системи й моделей соціальної поведінки. Саме ці та інші чинники зумовлюють сьогодні нестабільність і аморфність соціокультурного середовища, до якого українці змушені пристосовуватись.

Нині, в умовах масової культури й соціокультурних трансформацій, кожній людині під час соціалізації доводиться долати чимало труднощів, а це потребує як від молодшої, так і від старшої людини відповідального внутрішнього пошуку і правильних рішень.

А оскільки в загальній структурі населення нашої держави постійно зростає частка осіб старшого віку, то важливим соціокультурним явищем є ставлення до старшого покоління в цілому і проблема відносин між поколіннями.

Зрозуміло, що загальний кризовий стан сучасного українського суспільства віддзеркалюється й у кризі поколінь. Теорії конфлікту поколінь, досить поширені в сучасних філософських, соціологічних, психологічних знаннях, підтверджують це. Діалектика соціокультурної спадковості поколінь як глобальна проблема розглядається в працях таких дослідників, як К. Мангейм, Ж. Дроміль, Т. Парсонс,

1. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр; пер. с фр. С. Зенкина. – М., Рудомино, 2001. – 96 с. 2. Бондарець Б. Б. Якісні методи в соціологічних дослідженнях реклами / Б. Б. Бондарець // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 246, Т. 258. Соціологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – С. 80–83. 3. Кліменкова А. М. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій / А. М. Кліменкова // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 189, Т. 201. Соціологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 65–69. 4. Коноплицький В. А., Філіна Г. І. Економічний словник: тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. – К.: КНТ, 2007. – 577 с. 5. Котлер Ф., Келлер К. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер, пер. С. Жильцов, М. Жильцов. – Питер, 2012. – 816 с.

Л. Фойер, М. Мід, Ж. Мандель, О. Лоренц, Е. Гіденс, В. Адамський та інших. Значну роль у концептуалізації низки аспектів соціокультурних цінностей та самоідентифікації осіб різного віку в умовах змін відіграли праці таких дослідників, як З. Гопенкова, Г. Дилигенський, Л. Дробижєва, Т. Заславська, В. Арбеніна, О. Злобіна, С. Катаєв, О. Рєзнік, Г. Палій, Л. Сокурянська, О. Філіпова та інших. Ці науковці розглядають різні аспекти проблеми поколінь, однак є мало праць, які б містили комплексний, узагальнений аналіз проблеми саме відносин між молоддю й старшим поколінням в умовах сучасних соціокультурних змін.

Метою нашої статті є спроба висвітлити основні міжпоколінні розбіжності ціннісних диспозицій під час модернізації українського суспільства. У роботі ми спиралися на результати соціологічних досліджень з цієї проблематики, що проводилися останнім часом в Україні.

Ціннісні диспозиції – це соціально детерміноване ставлення людини до соціальної дійсності, що визначає широку мотивацію її поведінки. Кожна людина має власну, в певний спосіб структуровану, систему цінностей. Проте індивідуальні системи цінностей є такими настільки, наскільки індивідуальна свідомість віддзеркалює суспільну.

У цій роботі ми намагалися з'ясувати, наскільки суттєво відрізняється ієрархія колективних ідентичностей, властива представникам різних вікових груп. Молодь, відмовляючись

від «старого світу», його цінностей, все-таки успадковує спосіб буття того чи іншого соціуму, іноді навіть не усвідомлюючи цього. Так, К. Мангейм вважав, що основною проблемою соціалізації є виявлення власного «Я», котре завершується приблизно в 14–16 років. Потім відбувається самоідентифікація молоді людини з великими соціальними групами: національно-етнічними, класовими, за родом занять, інтересів, громадянством тощо, але, перш за все, за віком, тобто виникає єдність покоління [3, с. 441].

Тому найстарше покоління має передавати молодшим ідеали, «які необхідні для формування молодого покоління хоча б заради того, щоб молодь змогла повстати проти усталеного набору старих цінностей» [5, с. 38]. Як будь-який соціальний розвиток, культурна трансмісія між поколіннями – це єдність перервності й безперервності. Саме завдяки цінностям поколінь соціальні трансформації не лише позначаються на діях молодих людей, але й стають частиною активності останніх.

Молодь – це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, для якої характерні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні та інші якості. Молодь тому і є специфічною спільнотою, що її суттєві риси, на відміну від представників старшого покоління та інших вікових груп, перебувають на стадії формування і становлення.

На думку відомого польського соціолога В. Адамського, темпи сучасних суспільних змін значною мірою залежать від вікового чинника. У зв'язку з цим він вважає поколінський підхід найбільш ефективним у поясненні соціокультурної трансформації [1, с. 56].

Такий підхід у дослідженні взаємодії між поколіннями може відіграти значну роль у вирішенні практично-культурних завдань українського суспільства. Річ у тім, що сучасне українське суспільство високо сегментоване, в ньому яскраво виражені нашарування різних типів культур, вірувань, ментальностей. Тому ціннісні пріоритети мають не лише регіональні, але й вікові відмінності. Ситуація ускладнюється й тим, що споконвічний конфлікт «батьків і дітей» нині зумовлений готовністю поколінь сприймати цінності демократичних, ринкових реформ, адаптуватися до швидких соціальних змін і, незважаючи на глобалізацію, зберегти самобутність, неповторність, втілені у віруваннях, мові, традиціях, менталітеті. Тому формування системи цінностей, що забезпечують спадкоємність духовного розвитку суспільства, є запорукою самоствердження нації.

Міжпоколінні розбіжності сприймаються через зміну цінностей, якостей особистості. Змінюються акценти, значущість деяких моральних якостей. Оскільки покоління існують у часі, неминухою є проблема, пов'язана зі ставленням кожного покоління до минулого, теперішнього, майбутнього. Відмова від ідеології минулого призвела до розриву часового зв'язку, почуття причетності до історії своєї держави. Образ радянського періоду в суспільній свідомості фіксується як провал звершень і культури попередніх часів, що негативно впливає на самосвідомість старших поколінь, на їхнє сучасне існування й бачення майбутнього. Для молоді, в якій ще не сформувався цілісний образ суспільного життя таке деструктування соціуму досить небезпечно. Якщо його почнуть сприймати як норму життя, це може сприяти віддаленню поколінь.

Зміни в Україні, які повністю відкидають попередній досвід, ведуть до розриву між поколіннями. На сьогодні відбувається засвоєння ідеї індивідуалізації як важливого

соціального надбання. Молодь при цьому має певні стартові переваги – пластичність, свободу від деяких стереотипів, реальний запас дружніх форм спілкування. А старше покоління випробовує найбільш соціальні, культурні та емоційні дефіцити. Існують відмінності в ціннісних орієнтаціях і перевагах молоді й людей похилого віку, в перевагах приватної та державної сфер виробництва тощо. Розділенню поколінь сприяє й той факт, що молодь використала шанс на висхідну мобільність, а старше покоління опинилося внизу за статусом.

Результати досліджень свідчать, що найбільш контрастно помітне поширення серед молоді таких негативних якостей, як агресивність, грубість, вульгарність, жорстокість, брак відповідальності. До позитивних якостей молоді слід віднести оптимізм, розкутість, почуття власної гідності, безкорисливість, відсутність консерватизму, менший рівень страху. Для старшого покоління характерні такі позитивні якості: працьовитість, відповідальність, доброта. Низка якостей, зокрема активність, байдужість, прагнення до матеріальних благ, невпевненість у завтрашньому дні, притаманна однаковою мірою батькам і дітям.

У цілому помітний позитивний баланс відносно батьків, що залишає надію на подолання міжпоколінної кризи й на зберігання умов для відтворення найкращих рис із морального спадку батьків.

У соціокультурній диференціації життєвих цінностей віддзеркалюється неоднорідність міжпоколінних відносин. У значній частині молоді часто виявляється ностальгія за втраченими моральними цінностями, раніше властивими батькам. Заперечуючи моральний потенціал батьків, молоді люди, які не знаходять цього в собі, більш розгублені, спустошені, більш сприйнятливі до екзотичних новацій у політиці, етиці, релігії, культурі загалом, прагнуть знайти втрачені опори.

Демонстративна байдужість молоді до оточення стосується інтересів суспільства, які нав'язують старші. Але це не супроводжується пасивністю молоді в неформальних, альтернативних видах діяльності. Не сприймаючи запропонованих інтересів, молодь виявляє високу активність у нових видах діяльності, вуличних компаніях, субкультурних групах тощо. Значна частина старшого покоління відзначає, що молодь більш активна і вільна. Разом з тим більшість молодих людей вбачає в батьків більше активності й менше байдужості.

На наш погляд, байдужість молодих і старших має різну природу. Розчарування серед представників старшого покоління в одних викликає підвищену агресивну активність, а в інших – утому. Байдужість молоді має як політичні, так і психологічні причини. Інтенсивність інформації та спілкування в умовах дефіциту благ викликає «гальмування, що охороняє цілісність психіки від переважань» [2, с. 141].

Аналіз оцінок, які старше покоління дає молодому, свідчить про рівну пропорцію негативних і позитивних суджень. Критично оцінюючи молодь, батьки відзначають, що вона більш пасивна, байдужа, більш замкнута, не вміє знайти себе, більш агресивна, егоїстична, але разом з тим знаходять багато позитивних рис, а саме: меншу закомплексованість, більшу освіченість і розкутість, відкритіше висловлювання думок, більшу активність і зацікавленість, практичність і віру в свої сили.

Молодь, аналізуючи характерні ознаки старшого покоління, також дотримується різних позицій. Її представники вважають, що старші люди більш відповідальні, працьови-

тіші, більш критично ставляться до моралі, менш байдужі, добріші й чесніші, в них більше віри в ідеали. Існують у молоді й критичні оцінки старших: песимістичне ставлення до майбутнього, відсутнє почуття власної гідності, більша обережність у висловлюваннях, закомплексованість тощо.

Отже, в цілому результати дослідження суперечать поширеній думці про конфлікт поколінь. Звичайно, суперечності існують, але більшість молоді вбачає конфлікт в іншому: в несприйнятті й запереченні деяких цінностей свого покоління поряд із позитивною оцінкою моральних якостей старшого покоління.

Сьогодні значна частина молоді активно шукає нові цінності, але є й ті, хто жалкує за втраченими, тими, що колись належали батькам. Тому так помітне залучення молоді до релігійних організацій, формування альтернативних субкультур, пошквалювання фольклору в молодіжній культурі, значна увага до відродження національної й культурної гідності.

Конфлікт поколінь по-різному переживають різні соціокультурні групи. Реакція на моральну й соціальну кризу різна: деструктивна, що намагається поглибити кризу й конструктивна, що прагне зберегти країну, панічна, що боїться невідомого майбутнього й консервативна, що прагне зберегти усталені цінності. Тому самооцінка молоді дещо занижена. Одні не вбачають у сучасниках достатньої активності, революційності, інші – звинувачують їх у зайвій активності, поспіху. А це часто призводить до безвідповідальності, інфантилізму, небажання самовдосконалюватись, до соціальної ізоляції.

Оригінальною виявилась у нашому дослідженні оцінка молоді й старшого покоління з боку людей «середнього покоління» віком від 28 до 35 років, яких можна вважати як «дітьми» так і «батьками», а тому, в якомусь розумінні, вони є нейтральними в оцінках. Ця категорія респондентів відзначила як найбільш позитивні такі якості молоді: розкутість, оптимізм, почуття власної гідності, безкорисливість, низький рівень страху, а як негативні – вульгарність, агресивність, жорстокість, грубість, безвідповідальність. Особливо контрастно для старшого покоління відзначено такі позитивні якості: відповідальність, працьовитість, доброта. Деякі якості однаковою мірою притаманні батькам, і дітям, зокрема: активність, байдужість, прагнення до матеріальних благ, невпевненість у завтрашньому дні.

Результати дослідження показали, що погляди «батьків» і «дітей» у багатьох випадках збігаються. Зокрема в оцінках таких диспозицій, як матеріальний і сімейний добробут, цікава робота, повноцінний відпочинок, взаєморозуміння між поколіннями. Обидва покоління вважають, що для того, аби багато заробляти, необхідно інтенсивно працювати. Однак деякі молоді люди орієнтуються на можливості багато отримувати, докладаючи якнайменше зусиль. Помітні розбіжності в поглядах батьків на можливості дітей: відзначаючи ширшу адаптованість молодих людей до нових соціально-економічних умов, вони сумніваються в їхній здатності стати самостійними особистостями.

Досить помітні розбіжності в самооцінці молоді й неадекватному сприйнятті її старшими поколіннями. Так, старше покоління вважає, що молоді люди переважно байдужі, налякані й невпевнені, тривожні, лише деякі з них живуть спокійно й упевнено. Самі ж молоді люди вважають себе впевненими, спокійними, оптимістично налаштованими. Якщо, на думку батьків, основними цінностями молоді є власна свобода, гроші й розваги, то більшість молодих людей вважають найважливішими здоров'я та матеріальний і сімейний добробут.

Дещо різняться думки старшого й молодого покоління щодо їхньої освіченості. На думку батьків, у молоді немає прагнення до знань, бажання отримати гідну освіту й стати висококваліфікованим спеціалістом. Вони вважають причиною цього платну освіту, яка стала більш доступною, а тому цінність освіти знизилась, вона стала незатребуваною в сучасному українському суспільстві. Результати дослідження свідчать, що більшість молодих людей прагне отримати вищу освіту, однак значна частина опитаних орієнтована на отримання «модних» професій без урахування власних здібностей, інтересів.

Вибираючи конкретну спеціальність, молоді люди керуються насамперед престижем, творчими рисами професії, а також можливістю отримати широке коло спілкування. У ході вибору майбутнього місця роботи визначальними факторами для студентів є висока заробітна плата, перспектива кар'єрного росту, цікава робота, соціальні гарантії й престиж організації.

Всі покоління співіснують, діють, думають одночасно, і між ними виникають різні відносини: від довіри, співпраці та взаєморозуміння до відчуження й неприязні. Проблема толерантного ставлення людей один до одного стає з кожним роком все актуальнішою. Причинами зростання нетолерантності в нашій країні стали значне розшарування на бідних і багатих, безперервні виборчі баталії, військове протистояння на сході України.

Результати дослідження показали, що найбільш ксенофобські настрої панують серед міської молоді. Однак, попри поодинокість проявів ксенофобії, немає гарантії, що вони не поширяться на більшу частину молоді. Тим більше, що молодь швидко переймає щось неформальне та радикальне. Молоді люди більш настроєно, ніж старші, ставляться до інших людей. Покоління, що підрастає, під впливом глобалізації дещо змінює характер міжнародних і міжрелігійних відносин.

Щодо релігійної ідентифікації, то молодь, на відміну від старшого покоління, яке дотримується традиційних форм релігії, синтезує західні та східні релігійні парадигми. Це пояснюється тим, що сучасний вірянин – практичний, раціоналізований, інтелектуалізований, який трансформує релігійні системи або творить власні.

Українське суспільство все ще зберігає залишки колишньої тоталітарної системи. Застарілі норми, цінності, стереотипи даються взнаки не лише в середовищі старших поколінь, але й серед молоді. Дехто з молодих людей усе ще перебуває під впливом ультраревольюційної або крайньої націоналістичної ідеології й має примітивне уявлення про демократію. З іншого боку, частина молоді уражена деякими західними цінностями, «демократичність» яких умовна. Все це негативно позначається на політичній свідомості й політичній участі молоді.

Серед молоді спостерігається низький рівень політичної культури, зокрема недовіра до діяльності сучасних політичних партій, до органів державної влади України, впевненість у тому, що неможливо впливати на перебіг політичних подій. Серед молоді посилюється також тенденція до аполітичності масової свідомості й поведінки. Порівняно зі старшими поколіннями значна частина молоді не бере участь у виборах влади будь-якого рівня. Серед причин такого негативного ставлення до політики молоді люди називають розчарування у здатності політиків змінити життя на краще, невіру в те, що їхня позиція й голос щось можуть змінити, а третина молоді вважає, що це просто нецікаво.

Молоді люди мало цікавляться політичним життям не тому, що воно їм байдуже, а тому, що не вірять у свою здатність щось змінити в державі, а це може призвести до повної відчуженості молоді від соціально-політичної сфери.

Характеризуючи в цілому образ молоді, який створило старше покоління, слід відзначити його різноплановість. Поряд з такими діловими якостями, як енергійність, цілеспрямованість, діловитість, незалежність, самостійність, розкомплексованість, здатність швидко перебудовуватись відзначаються й агресивність, жорстокість, безпринципність, інфантильність, байдужість, прагнення до матеріальних благ. Отже, загалом вийшов такий портрет молоді людини – незалежна і самостійна, ділова й заповзятлива, але водночас жорстока й аморальна в прагненнях до матеріального добробуту.

Провідною ціннісною диспозицією людей старшого покоління є «гармонійне життя» як прагнення зберегти рівновагу в основних сферах життєдіяльності, передавання особистісного життєвого досвіду, майстерності нащадкам. Пріоритетними для старших людей є етнічні ціннісні диспозиції, зокрема чесність і вихованість, ціннісні орієнтації міжособистісного спілкування.

Переважно витісненими з ціннісної сфери для осіб старшого покоління є розваги, творчість, індивідуальні ціннісні орієнтації, спрямовані на самореалізацію. Характерними для старшого покоління є також суперечності між мотиваційною та операційною сторонами діяльності, що часто призводить до виникнення особистісної кризи.

Молодь, характеризуючи старше покоління, більш доброзичлива і досить самокритична до себе. Загалом, молодь, визначаючи якості й життєві цінності, характерні для всіх поколінь, відзначає як у собі, так і в «дорослих» не лише позитивні, але й негативні якості, говорить про спільні для всіх труднощі адаптації до нових соціально-економічних умов.

Молодь сьогодні швидше пристосовується до нових форм економічного, політичного життя, яке для неї не є новим, оскільки іншого вона не знала, ефективніше сприймає нові соціокультурні цінності.

Отже, можна констатувати, що за умов соціокультурної трансформації в українському суспільстві, як вважає Л. Сокурянська, розгортається не стільки конфлікт поколінь, який полягає в конфлікті цінностей, скільки покоління криза, детермінована ціннісним конфліктом у межах кожного, а особливо старшого, покоління [4, с. 259]. На противагу старшому поколінню, для якого глобальні зміни проходили досить боляче, молодь, яка за віком більше зазнає впливу глобальних соціокультурних інновацій, нових ризиків, відкрита новим стилям життя, легше сприймає невизначеність і суперечливість, більше за інших прагне до життєвого успіху.

І все-таки, незважаючи на будь-які інновації, щоб самовідтворюватись і саморегулюватись, людству важливо зберегти зв'язок між поколіннями. Адже в умовах динамічних соціальних змін молоді люди орієнтуються перш за все на норми та цінності дорослих.

Саме поколіннєвий зріз демонструє, що зміни ідентичностей найбільш яскраво виявились у молодого покоління, яке більше за інших відчуває вплив об'єктивних соціокультурних, політичних і соціально-економічних інновацій.

Одвічно притаманний суспільству конфлікт «батьків і дітей» сьогодні в українському суспільстві обумовлюється кризовим станом духовно-моральних відносин і спричиняє психологічний дискомфорт різних поколінь. А оскільки саме позиція молоді визначає спрямування й темпи розвитку українського суспільства, формування системи цінностей для всього суспільства стає важливим загальнонаціональним завданням.

1. *Адамский В. Д.* Динамика структурного конфликта в ходе смены системы: Польша в 1980–2000 гг. / В. Д. Адамский // Социологические исследования. – 2002. – № 6. – С. 50–62. 2. *Катаев С. Л.* Сучасне українське суспільство / Катаев С. Л. – К.: ЦУЛ, 2006. – 199 с. 3. *Мангейм К.* Диагноз нашего времени / Мангейм К. – М.: Юрист, 1994. – 700 с. 4. *Сокурянская Л. Г.* Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Сокурянская Л. Г. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – 575 с. 5. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис / Эриксон Э. – М.: Прогресс, 1996. – 700 с.

УДК 323.2

Ірина Грабовська

Сучасна українська гендерна політика у світлі євроцивілізаційних прагнень України

Аналізується сучасний стан гендерної політики в Україні як необхідної складової внутрішньої та зовнішньополітичної діяльності держави на шляху до Євросоюзу. Під гендерною політикою держави у найширшому плані розуміється сукупність системних заходів, які спрямовані на розв'язання гендерних проблем і досягнення гендерної рівноправності та рівності в соціумі. Акцентується увага на необхідності усвідомлення українським суспільством того факту, що гендерна рівність – не утопічна соціальна ідея, а життєва вимога сучасного цивілізованого світу.

Ключові слова: гендерна політика, гендерна демократія, українська держава, євроінтеграційні прагнення України, патріархат.

Iryna Grabovska

Modern Ukrainian Gender Policy in the Light of European Civilizational's Aspirations of Ukraine

The article analyzes the current state of gender policy in Ukraine as a necessary component of the internal and foreign policy of the state on the way to the integration with the EU. The author understands the gender policy of the state in the broadest terms set of systemic measures aimed to the solving problems and achieving gender equality in the society. The article emphasizes the need of awareness of Ukrainian society the fact that gender equality is not a social utopian idea, but a vital requirement of modern civilized world.

Keywords: Gender Politics, Gender Democracy, Ukrainian Government, European Aspirations of Ukraine, Patriarchate.